

Є. П. Качан, канд. екон. наук, проф.,
зав. кафедри управління персоналом
і регіональної економіки

А. Б. Кошіль, канд. геогр. наук,
доц. кафедри управління персоналом
і регіональної економіки,
Тернопільський національний
економічний університет

ЕФЕКТИВНЕ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНУ ЯК ЧИННИК ПОДОЛАННЯ ДЕПРЕСИВНОГО СТАНУ ЙОГО ЕКОНОМІКИ

АНОТАЦІЯ. У статті висвітлено шляхи подолання депресивного стану економіки Тернопільської області на основі ефективного використання її ресурсного потенціалу.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: депресивний регіон, ресурсний потенціал, сільський туризм, кластер.

АННОТАЦИЯ. В статье освещены пути преодоления депрессивного состояния экономики Тернопольской области на основе эффективного использования ее ресурсного потенциала.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: депрессивный регион, ресурсный потенциал, сельский туризм кластер.

ANNOTATION. The article deals with the ways of overcoming the depression of economy in the Ternopil' region on the basis of the effective use of resource potential.

KEY WORDS: depressed region, resource potential, rural tourism, cluster.

Постановка проблеми. Кризові явища економіки України спричинили посилення депресивних процесів у господарстві кожного регіону. Особливо це проявилось в аграрних регіонах Західної України, які впродовж тривалого часу відзначилися високим рівнем депресивності. Сьогодні в цих регіонах відбувся фактичний занепад сільського господарства, а особливо тваринництва; зруйнована соціальна інфраструктура на селі, деградують села і селища міського типу; припинили виробничу діяльність більшість промислових підприємств, особливо харчової і легкої промисловості, сільськогосподарського машинобудування. Напруга, яка посилилася на ринку праці цих регіонів, буде зростати вже

найближчим часом у результаті реформи пенсійного законодавства. Залишаються високими показники трудової еміграції населення, а в структурі емігрантів домінують особи молодих вікових категорій, а також мешканці села. За рахунок цих процесів зменшується чисельність економічно активного населення, погіршується його якісний склад. Незадовільною залишається демографічна ситуація. Високий рівень смертності населення, а особливо в сільській місцевості, посилює процеси депопуляції.

У депресивних регіонах спостерігається порівняно низька заробітна плата. Знижуються доходи населення, в значній мірі, за рахунок скорочення робочих місць. Повільно створюються нові робочі місця у виробничій сфері. Скорочується чисельність осіб, зайнятих підприємницькою діяльністю, а також чисельність — зайнятих на малих підприємствах.

Загалом у депресивних регіонах загострюються як економічні, так і соціальні проблеми, які зумовлюють актуальність статті.

Аналіз останніх публікацій. Проблеми розвитку депресивних регіонів досліджують вчені географи, економісти, соціологи і управлінці. Однак, фундаментом подолання депресивності повинна слугувати потужна економіка. Варто зазначити, що теоретичні і методологічні засади дослідження депресивних регіонів висвітлені в наукових статтях і монографіях досить детально. Проте, все більшого значення набувають дослідження, присвячені подоланню депресивності окремих регіонів.

Виклад основного матеріалу. Тернопільська область займає одне із перших місць за рівнем депресивності серед регіонів України. У минулому область спеціалізувалася на виробництві аграрної продукції. Фактично, доходи від аграрного сектору були бюджетоформуючими. В останні роки домінуючою галуззю сільського господарства є рослинництво, зокрема — зернове господарство. Тваринницька галузь перебуває в стані занепаду. Виходячи з того, що земельні ресурси є головною складовою у структурі ресурсного потенціалу області, власне, ефективно їх використання може істотно вплинути на подолання депресивності даного регіону. Однак, з певних причин фермерські господарства в області ще не стали потужним стимулятором розвитку аграрної економіки.

Існує кілька великих аграрних підприємств, які в основному спеціалізуються на вирощуванні зернових, цукрових буряків, ріпаку. Правда, їх роль у формуванні бюджету області і адміністративних районів не співмірна обсягам вироблюваної ними аграрної продукції. Такі господарства також пасивні у розвитку со-

ціальної сфери населених пунктів, у яких вони орендують землю. Важливим аспектом ефективного використання земельних ресурсів є відновлення їх родючості. Окрім внесення органічних і мінеральних добрив, велика роль належить дотриманню сівозмін, оскільки технічні культури суттєво виснажують ґрунти.

Важливою проблемою в аграрному секторі регіону є катастрофічне зниження поголів'я великої рогатої худоби і свиней при наявності потужної кормової бази для розвитку цих галузей. Фактично, не використовуються пасовища, сіножаті і луки. Сільські мешканці розводять велику рогату худобу і свиней переважно для задоволення власних потреб, оскільки цінова політика на продукцію тваринництва їх не влаштовує. Область перетворилася в імпортера тваринницької продукції. Однією із причин втрати регіоном своїх позицій на ринку тваринницької продукції є проблема збуту. У цьому контексті занепадає споживча кооперація, яка не виконує покладених на неї зобов'язань. Насправді, від проблем села самоусунулась держава. Мізерні дотації, які виділяються виробникам тваринницької продукції аж ніяк не стимулюють розвиток цієї галузі. Скорочення обсягів виробництва тваринницької продукції, незадовільна організація зберігання її і збуту зумовило зниження економічного потенціалу області, яка в минулому продавала більше половини даної продукції за межі регіону.

Занепад аграрного сектора економіки Тернопільської області супроводжується значним ростом цін на продукти харчування, що безпосередньо впливає на рівень життя населення. Таким чином, реформування аграрного сектора економіки сприятиме ефективному використанню земельних ресурсів, збільшенню обсягів виробництва сільськогосподарської продукції.

Для дієвого використання аграрних ресурсів важливим є створення і розбудова аграрних бірж, будівництво сучасних зерносховищ, овочесховищ і, особливо, картоплесховищ, що дасть змогу круглорічно забезпечувати населення продуктами харчування, переробні підприємства сировиною, регулювати сезонні ціни, створити велику кількість робочих місць і, таким чином, підняти заробітну плату працівникам, збільшити доходи населення, сприяти росту рівня життя населення.

Тернопільська область багата на нерудні корисні копалини, особливо на сировину для виробництва будівельних матеріалів. В області зосереджені запаси бутового каменю, глини, піску, мергелів, вапняків і т.д. Їх використання має лише місцеве значення. Розвідка нових родовищ відсутня. Існуючі родовища

розробляються стихійно. Більшість підприємств не мають ліцензій на вирощування і реалізацію будівельної сировини. На сьогодні органи місцевого самоврядування обмежені в правах на використання корисних копалин, що знаходяться на їх території. Інакше кажучи, економічний механізм пошуку, видобутку і реалізації будівельної сировини в сільській місцевості ще не відлагоджений. Так, не всі села області мають дороги з твердим покриттям. Землі сільськогосподарського призначення вже всі розпайовані, тобто вони мають власника. Однак, питання щодо будівництва під'їзних доріг з твердим покриттям навіть не береться до уваги.

Варто розрахувати транспортні витрати на вивіз сировини з полів під час збирання врожаю, особливо восени, коли йдуть затяжні дощі. За підрахунками фахівців втрати вирощеного врожаю через несвоєчасний його збір, низьку якість збиральної техніки, а також прищвидшену вичерпність ресурсу техніки за умов бездоріжжя обчислюються мільярдами гривень. Через відсутність сучасних сховищ для тривалого зберігання сільськогосподарської продукції ці витрати стають ще більшими.

Серед депресивних регіонів Тернопільська область виділяється наявними рекреаційними ресурсами. В області є значні запаси водних ресурсів і в т. ч. мінеральних вод, печери, теплий клімат Придністров'я, дендропарки, заповідники, унікальні природні об'єкти, екологічно чисті території. Серед культурно-історичних рекреаційних ресурсів треба відзначити архітектурні, культурні та історичні пам'ятки, палаци і замки, етнографічні та фольклорні особливості окремих територій. Серед соціально-економічних ресурсів потрібно виділити значні трудові ресурси, особливості розселення, комунікаційні ресурси (залізничний, автомобільний і повітряний транспорт, сучасні мережі зв'язку), ресурси сфери обслуговування.

Ефективне використання рекреаційних ресурсів в області є одним із шляхів подолання депресивності, оскільки це принесе додаткові кошти в бюджет області, сприятиме створенню нових робочих місць. Розвиток оздоровчого, відпочинкового і пізнавального туризму вимагає облагородження населених пунктів, облаштування об'єктів придорожнього сервісу, масштабне розширення набору послуг для туристів у закладах відпочинку, проживання і харчування. Для Тернопільщини перспективним є розвиток сільського туризму, який дуже поширений у країнах Західної Європи. Оскільки учасниками сільського туризму є здебільшого жителі міст, то для його ефективного розвитку в області необхід-

но розробити відповідні схеми, маршрути. Населені пункти, що знаходяться на їх шляху, мають бути підготовленими для прийому туристів. У кожному селі потрібно виявити бажаючих прийняти туристів, а житло має мати всі зручності для нормального відпочинку.

Розвиток сільського туризму міг би стати стимулятором для подолання депресивності регіону, оскільки він супроводжується ростом числа робочих місць для обслуговування туристів. Кошти, які туристи витрачатимуть, будуть вагомою добавкою до доходів сільських мешканців. Спілкування сільських жителів області з туристами сприятиме їх культурному росту, вимусить їх пізнавати традиції і культуру чужоземців, сприятиме процесам нашої інтеграції в європейську спільноту.

На сьогоднішній день в області активно використовуються природні ресурси для реабілітації і оздоровлення мешканців багатьох областей України і близького зарубіжжя. Так, великим попитом користуються санаторії Гусятина, Микулинців, Більче, Золотого, Манюків, Заліщиків, які щорічно оздоровлюють десятки тисяч пацієнтів. Зміцнення матеріально-технічної бази лікувально-оздоровчих санаторіїв дало б можливість розширити сферу обслуговування, підвищити комфорт проживання, що сприяло б надходженню додаткових коштів для облагородження цих населених пунктів.

Населення і трудові ресурси є основним багатством Тернопілля. На нашу думку, депресивний характер регіону диктується і в тому числі кризовими демографічними процесами, а саме депопуляцією, високим рівнем смертності, короткою тривалістю життя чоловіків. Фактична зупинка виробництва на промислових гігантах області (комбайновому і радіозаводах, текстильному і м'ясокомбінатах) зумовила звільнення десятків тисяч кваліфікованих працівників, які частково поповнили лави безробітних. Більша частина працівників знайшла робочі місця на ринках області, а найбільш мобільна — емігрувала в Іспанію, Італію, Росію, Польщу, США і Канаду. Розпад колгоспів і радгоспів для більшості сільських мешканців означає втрату робочих місць, а відповідно і доходів.

Створення нових робочих місць у регіоні є магістральним напрямком подолання депресивності його економіки, розв'язання складних соціальних проблем, оптимізації демографічних процесів. Розвиток малого і середнього бізнесу в агропромисловому секторі економіки області дозволить розширити сферу прикладання праці, в першу чергу, для жителів села.

На нашу думку, області варто запозичити зарубіжний досвід організації виробництва у формі кластерів, які базувалися б на виробництві, зберіганні і переробці аграрної сировини: цукрових буряків, овочів, картоплі. Наприклад, мешканці Борщівського і Заліщицького районів вже впродовж багатьох десятиліть мають досвід вирощування помідорів, які реалізують на ринках сусідніх областей. У цих адміністративних районах області можна було б організувати і розвивати кластер консервної промисловості, який дозволив би створити не тільки додаткові робочі місця, але й сприяв би росту заробітної плати і доходів населення і, тим самим, забезпечив би економічні передумови для росту рівня життя населення.

Подолання депресивності в регіоні можливе і за рахунок використання внутрішніх резервів і ресурсів. Так, Тернопільська область за показниками заробітної плати займає одне з останніх місць у державі. Однак, за рівнем життя вона перебуває в першій десятці серед усіх областей. Пояснюється це тим, що десятки тисяч «заробітчанин» передають своїм родичам кошти на купівлю квартир, будівництво житла на селі, на оплату навчання дітей і онуків. Деяка частина зароблених грошей поповнює депозитні рахунки в банках, кредитних спілках. На нашу думку, в країні існує потреба в розробці спеціальної програми залучення коштів населення для відновлення роботи промислових підприємств. У таких випадках держава могла б виступити в якості гаранта повернення вкладених коштів.

Одним із напрямів поліпшення економічної ситуації в області є ефективне використання науково-педагогічних кадрів. Науковий потенціал вищих навчальних закладів і науково-дослідних інститутів державної власності є достатній для розширення підготовки іноземних студентів та виконання наукових досліджень на госпдоговірних умовах, що сприяло б росту економічної незалежності цих установ.

Висновок. З метою подолання депресивного стану економіки Тернопільщини в області доцільно:

— поліпшити використання земельних ресурсів внаслідок вирощування технічних культур при умовах дотримання сівозміни для відновлення родючості ґрунтів;

— стимулювати розвиток тваринництва, птахівництва, що сприятиме росту доходів селян і впливатиме на зниження цін щодо продукції;

— нарощувати потужність підприємств по виробництву будівельних матеріалів, особливо цегли, вапна, стінових матеріалів, покрівельних матеріалів;

— розвивати сільський, пізнавальний і відпочинковий туризм, збільшувати потенціал інфраструктурних підрозділів, а також асортимент послуг у санаторіях;

— реалізувати заходи щодо активізації демографічної політики, поліпшити роботу установ охорони здоров'я для зниження смертності особливо чоловіків і підвищення тривалості життя населення;

— сприяти розвитку малого і середнього бізнесу, створювати нові робочі місця, забезпечити ріст оплати праці та доходів населення для підвищення рівня життя населення;

— активізувати пошук інвестицій для відновлення виробничої діяльності промислових підприємств, особливо харчової і легкої промисловості, машинобудування;

— посилити роль споживчої кооперації в районах області у сфері заготівлі, зберігання і реалізації продукції овочівництва, птахівництва, тваринництва, що стимулюватиме сільське населення збільшити виробництво овочів, м'яса, молока;

— залучати іноземні інвестиції, заохочувати місцеве населення вкладати власні кошти у галузі матеріального виробництва на основі регіональних галузевих програм подолання депресивності;

— домогтися реальних результатів науково-дослідної і педагогічної діяльності вищих навчальних закладів і науково-дослідних інститутів області щодо подолання депресивності регіону.

Література

1. Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів».
2. *Заставний Ф. Д.* // Депресивності регіонів України. — Львів, 2006.
3. Програма розвитку територій в Тернопільській області на 2009—2012 рр.
4. *Роглев Х. Й.* Сільський туризм — перспективні напрямки розвитку туристичної індустрії України. // Туризм: теорія і практика. — 2005. — № 1.
5. Статистичний щорічник Тернопільської області. — Тернопіль, 2010.
6. Стратегія розвитку Тернопільської області на період до 2015 року [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.adm.gov.te.ua/>

Стаття подана до редакції 17.10.2011